

ЧИННИКИ СТРЕСУ ПЕРШОГО РОКУ ПЕРЕБУВАННЯ МІГРАНТІВ У КАНАДІ (НА ПРИКЛАДІ П'ЯТИ КЕЙС-СТАДІС)

Статтю присвячено проблематиці соціального стресу в контексті міграції. Основний акцент у дослідженні, що лягло в основу публікації, зроблено на виявленні чинників стресу, який індивіди переживають протягом першого року перебування в Канаді. На прикладі п'яти кейс-стадіс дослідження ілюструє набір соціальних стресорів, вплив яких відчують мігранти до Канади в перший рік перебування в країні.

Ключові слова: міграція, соціальні стресори, Канада, метод кейс-стаді, якісні методи.

Цю статтю присвячено проблематиці соціального стресу в контексті міграції. Основний акцент у нашому дослідженні зроблено на виявленні чинників стресу, який індивіди переживають протягом першого року перебування в Канаді. Стресом вважається будь-який напружений емоційний досвід, що супроводжується біохімічними, фізіологічними та поведінковими змінами [8]. Під міграцією розуміється процес, під час якого індивід здійснює переміщення з одного культурного середовища до іншого з метою поселення на тривалий період часу чи на постійній основі [24, р. 18].

Міграція є однією зі складових, що формують сучасний глобалізований світ, а отже,

і особливості життя індивідів у ньому. Більшість країн має відкриті для мігрантів кордони та законодавство, що встановлює основні правила, за якими індивіди мають можливість змінити постійне місце проживання. За даними MPI (Migration Policy Institute), станом на 2015 р. у світі налічувалося близько 244 млн мігрантів, що становить 3,3 % від загального населення [25]. Рис. 1 ілюструє, як збільшилася загальна кількість мігрантів з 1960 по 2015 рр.

Дослідники міграції часто наголошують на мотиваціях мігрантів, типово розглядаючи рішення мігрувати у двох контекстах: або як нагальну потребу, або як привабливу перспективу (push vs. pull models). В обох випадках,

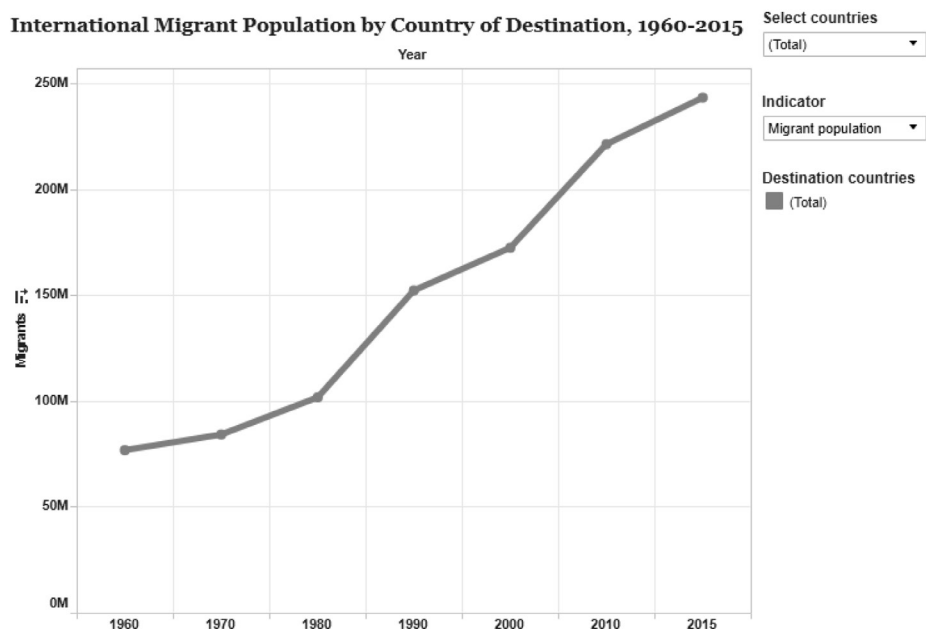

Рис. 1. Кількість мігрантів по всьому світу в період з 1960 по 2015 рр. [25]

мігруючи, індивіди мають шанс змінити своє життя чи розпочати нове. Зміна місця проживання потенційно дає змогу збагатитись культурно, розширити систему соціальних зв'язків та отримати економічний зиск, знайшовши за кордоном роботу, яка є більш високооплачуваною або умови якої є ліпшими.

Водночас міграція постає суттєвим стресором у житті індивідів, що мігрують. Невідокремною частиною міграції є вимоги нового довкілля, що асоціюється з підвищеним стресом. Індивід втрачає набутий роками соціальний капітал та підтримку своєї соціальної мережі, не може щоденно спілкуватися рідною мовою, як раніше, і його культурна компетентність не стає більше в пригоді. Новий мігрант щодня має підлаштовуватись під нові реалії. У результаті процес міграції впливає на самоідентифікацію індивіда, рівень його задоволеності життям та показник загального самопочуття, як фізичного, так і психологічного. З огляду на зазначене наше дослідження спрямоване на генерування нових знань про досвід першого року мігрантів першого покоління та має на меті поглиблення знань із проблематики міграції як стресового явища.

Канада є країною мігрантів і одним із найбільших центрів міграції у світі. За даними дослідження МРІ (рис. 2), Канада посідала третє місце за кількістю мігрантів у 2015 р., поступаючись США та Німеччині, і друге місце до 1985 р. [25].

За даними сайту Уряду Канади, лише за 2015 р. до Канади емігрували 271 847 людей

зі всього світу. Цей показник є відносно стабільним з року в рік. Політика канадського уряду щодо мігрантів значно відрізняється від політики, що проводиться по всьому світу, оскільки вона зорієнтована на мультикультуралізм та збереження соціокультурного досвіду емігрантів. Акцент робиться на максимальному збереженні традицій та норм мігрантів, а також на забезпеченні комфортного співіснування представників різних культур. Отже, в Канаді мігранти мають більше шансів знайти цінності і норми, які є поширеними на їхній батьківщині, ніж мігранти в інших державах. Відповідно до дослідження, проведеного МРІ, станом на середину 2015 р. лідерами серед країн, з яких відбувалася міграція до Канади, були Китай (711 тис. мігрантів), Індія (621 тис.), Велика Британія (607 тис.), Філіппіни (545 тис.), США (343 тис.) та Італія (283 тис.). Утім, міграція до Канади здійснюється майже з усіх куточків світу (рис. 3) [25].

Незважаючи на те, що тема міграції давно перебуває в колі зацікавлень соціальних науковців і на теперішній момент опубліковано надзвичайно цікаві видатні дослідження в цій сфері [7; 15; 25; 30], існує низка проблем, пов'язаних з її дослідженням. По-перше, як зазначає С. Кастлз, вивчення цього явища є міждисциплінарним [13]. Кожен із дослідників застосовує методологію галузі, з позиції якої вивчається міграційний процес та його наслідки. Як результат, вивчення міграції генерують доволі різномірні результати, з малою часткою спільності, що унеможливорює

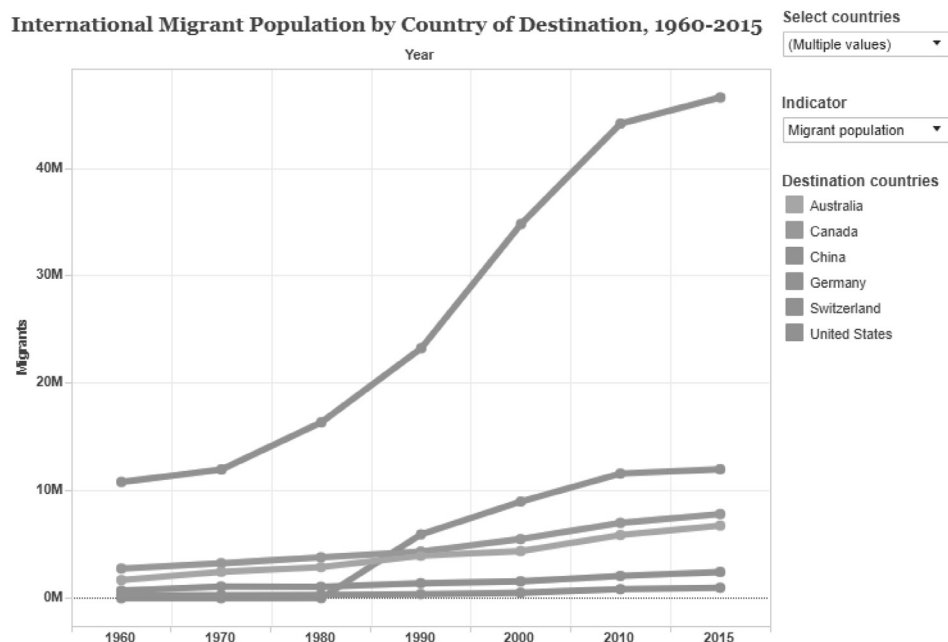

Рис. 2. Порівняльна характеристика шести країн (Австралії, Канади, Китаю, Німеччини, Швейцарії та США) за кількістю мігрантів із 1960 по 2015 рр. [25]

Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination, mid-2015 Estimates

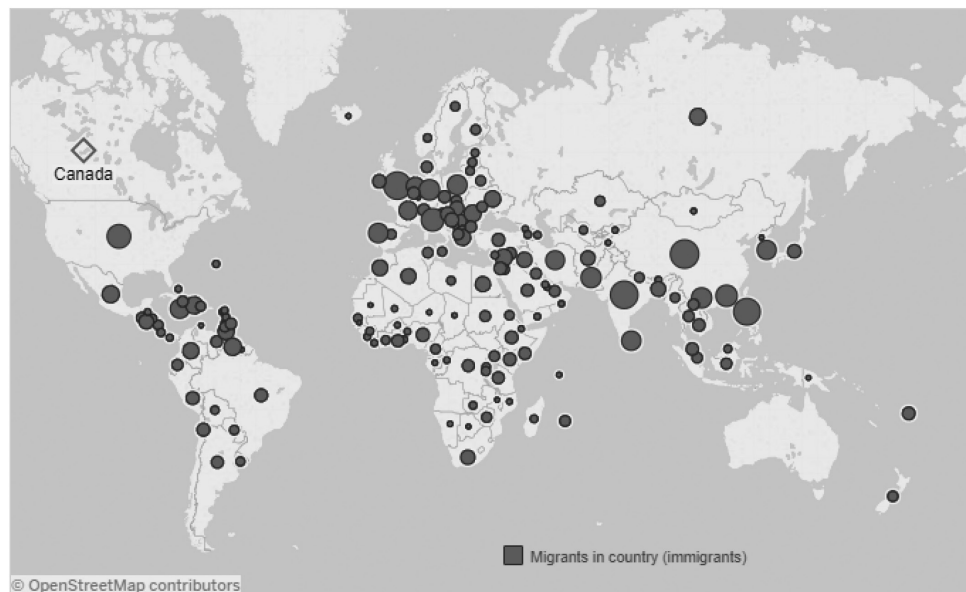

Рис. 3. Розподіл мігрантів до Канади за країною походження станом на 2015 р. [25]

більш повний узагальнювальний аналіз і так широкішого процесу міграції. Крім того, у більшості досліджень міграцію розглядають не як самостійне явище, а лише як складову процесу глобалізації, тобто додається ризик недостатнього занурення в цю тему [13, р. 1569].

По-друге, суттєвим недоліком сучасних досліджень є те, що міграції розглядають у межах однієї культурної групи, наприклад, вивчення групи латиноамериканців у Сполучених Штатах Америки, згідно з Ш. Монтазером [26, р. 2]. Такі дослідження акцентують увагу на унікальних рисах конкретних випадків міграційних процесів у локальному контексті. Проте так втрачаються важливі елементи подібності, що можуть бути між закономірностями чи досвідом міграції представників різних культурних груп, що дозволило б пояснити більш глобальні процеси, пов'язані з міграцією.

Тому в нашому дослідженні ми спробували включити до аналізу досвіду міграції додаткову можливість порівняння відповідних переживань у представників різних культур. Оскільки аналіз проводиться на основі вивчення case studies представників із різних країн, аналіз даних містить елемент крос-культурного порівняння. Це дає змогу виокремити і подібності, що існують між ними (а отже, зробити висновки про характеристики самого явища міграції взагалі), і відмінності, зумовлені культурним досвідом індивідів. Також, оскільки обрана методологія включає аналіз інтерв'ю і одним з його етапів є опис

ситуації, його можна використовувати в подальших дослідженнях, як соціологічних, так і в інших галузях. Окрім того, вивчення чинників стресу має прикладну значущість для індивідів, котрі планують мігрувати в Канаду, тому що ознайомлює їх із можливими майбутніми труднощами.

Згідно з робочими очікуваннями, позитивно (у напрямку підвищення) на стрес впливають такі фактори: негативне ставлення канадського населення, негативне ставлення мігрантів, здобуття вищої освіти в Канаді, незадовільне медичне обслуговування, друга мова спілкування (англійська або французька), робота, а також розлука з сім'єю та друзями.

Для з'ясування відповідей на поставлені завдання було обрано метод кейс-стаді з декількох причин. Передовсім, як і інші якісні методи дослідження, кейс-стаді дає змогу детальніше розглянути випадки з метою поглиблення інформації. Для цього аналіз проводять у декілька етапів: збір даних, опис, класифікація, пошук зв'язків через пояснення [17, р. 55]. По-друге, метод кейс-стаді має на меті глибший аналіз кожного індивіда, що дає змогу розширити межі сприйняття ситуації. Це є дуже цінним для ефективного виконання наших дослідницьких завдань. З іншого боку, різні аспекти соціального життя, до яких долучаємо і міграцію, є тісно взаємопов'язаними, що унеможливує їх розуміння окремо один від одного [9, р. 226]. А кейс-стаді дають змогу концентруватися на одному аспекті, не відділяючи його від інших.

У цій роботі ми аналізуємо п'ять випадків міграції з метою зміни місця проживання, на основі аналізу яких відбувається виокремлення та класифікація чинників стресу. Дослідження є ретроспективним, адже всі респонденти є резидентами Канади більше одного року.

Вивчення понять міграції та стресу у соціології

Міграція як соціальне явище. Основні причини міграції населення

Вивчаючи міграцію як процес, треба з'ясувати, яке з багатьох її визначень є найточнішим. Це питання розглядає О. Ровенчак [5], аналізуючи різні визначення міграції, дані соціологами, демографами та представниками інших наук. Авторка розділяє всі визначення на «вузькі» та «широкі». Вузькі дефініції надають тлумачні та демографічні енциклопедичні словники. У них основний акцент робиться на такій характеристиці міграції, як зміна місця проживання на певний проміжок часу. Більш широкі, точні визначення, що конкретизують певні особливості процесу, надають учені у своїх дослідницьких роботах. Зокрема, О. Ровенчак визначає міграцію як перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух особи чи групи осіб від місця (країни) виїзду до місця країни в'їзду, за наявності (або без) законних підстав, на певний проміжок часу або на завжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання [5, с. 129].

Слід також звернути увагу на причини міграції, що змінюються не тільки залежно від обставин життя індивіда, але й від часу. Якщо порівнювати з періодом колоніалізму, коли міграція відбувалася на засадах ворожнечі, примусу та насильства, то сучасний світ є більш ліберальним. Проте, як зазначає у своїй праці С. Кастлз, і щодо цього є різні думки. В імперіалістичному світі більшість мігрантів становили, з одного боку, торговці та військовослужбовці як представники вищих класів, а з іншого – раби та наймані працівники. Отже, можна говорити про нерівність у міграційній сфері. Нині цей принцип теж діє. Нерівність спостерігається і сьогодні, адже є групи людей, що не можуть собі дозволити мігрувати з економічних або/та політичних причин [12].

До вивчення причин міграції населення є декілька підходів. Одним із них є неокласична модель вивчення причин міграції, сфокусована на економічному факторі. В основі цієї моделі лежить твердження, що мігрант порівнює своє

економічне становище на батьківщині та те, що може бути за умови переїзду, роблячи вибір на користь більшого прибутку та корисності. Такий вузько спрямований фокус дослідження та пояснення причин міграції є підставою для критики. Опозицією до цього підходу є дослідження М. Коллінсона, що фокусується на соціальних, політичних і культурних факторах, які впливають на агентність мігранта, формуючи його вибір. Цей процес має багато рівнів, тому М. Коллінсон наголошує на таких його характеристиках, як складність та різноманітність, оскільки існує велика кількість факторів, а кількість їхніх комбінацій буде ще більшою [15].

Отже, міграція є складним та багатокомпонентним процесом, вивчаючи який слід фокусувати увагу не лише на країнах, але й на часовому проміжку, якому будуть притаманні певні історично, політично чи соціально зумовлені риси. Для цього дослідження ключовими є такі характеристики міграції, як добровільність, кількість мігрантів та повторюваність.

Стрес як один із соціально-психологічних наслідків міграції

Одним з основних чинників, що робить для мігранта переїзд стресовим, є зміна соціального статусу та вплив на особистість ставлення з боку суспільства [1]. З психологічного погляду ситуація характеризується високим рівнем тривоги та депресії. О. Гришуніна [1] визначає зовнішні об'єктивно-суб'єктивні фактори соціального порядку, тобто особливості сучасного етапу розвитку суспільства. Оскільки суспільство, з якого відбувається міграція, та суспільство, у яке мігрують, мають різні зовнішні об'єктивно-суб'єктивні фактори, людина відчуває стрес як наслідок зміни.

Ще одним чинником, з яким зіштовхується значна кількість мігрантів, є пригнічення їхніх прав та свобод [21]. У період очікування документів, що дозволили б людині працювати на законних підставах, більшість мігрантів працюють нелегально. Зазвичай така робота означає важкі та небезпечні для здоров'я умови праці, мінімальну або меншу за мінімальну плату, відсутність пільг (страхування, оплачувана відпустка тощо). З іншого боку, стресовим чинником є і нове суспільство зі своїми культурними нормами, економічною та правовою складовими.

З моменту міграції в іншу країну індивід переживає процес адаптації, що триває зазвичай від півроку до року [3]. Вивчення процесу адаптації можна проводити з трьох сторін [30]:

1) адаптація як стресове явище та подолання стресу;

2) адаптація як процес вивчення нової культури;

3) адаптація в аспекті змін соціальної ідентичності.

Зосередимося на першому аспекті вивчення процесу адаптації, пов'язаному з явищем стресу, що запускає адаптивні механізми в організмі індивіда [2]. На якість цього процесу впливають особистісні характеристики індивіда, стратегії адаптації, характеристики кожного процесу (наявність або відсутність соціальної підтримки). Основним критерієм для визначення того, наскільки якісно відбувся процес адаптації, є психологічне благополуччя та задоволеність індивіда [3].

Поняття стресу має три основні складові: чинник стресу, медіатор стресу та прояв стресу, взаємодія між якими та наслідки яких відбуваються в соціальному контексті й виявляються через соціальне та економічне становище індивіда. Чинниками стресу можуть бути хронічні або одноразові події, що мають прив'язку до способу життя індивіда [28]. У випадку міграції таким чинником слугує зміна постійного місця проживання, переїзд до Канади.

Як зазначає В. Кокерхем [14], поняття стресу почало цікавити соціологів з 30-х років XIX ст. Автор звертається до праць Кенона та Селіє. Але масовості дослідження з цієї тематики набули лише у 1970-ті та 1980-ті роки. Згодом було сформовано два основних підходи до вивчення чинників стресу. Перший, що здобув популярність серед науковців із Північної Америки, базувався на переліченні явищ, зазначених респондентом, за певний проміжок часу, найчастіше за 12 місяців. Представники другого підходу зосереджували увагу не на подіях, а на контекстуальному значенні чинників стресу, які виділяли самі дослідники. Спільною рисою обох підходів став вплив стресових явищ на психологічне здоров'я індивіда [14].

На загальне психологічне здоров'я індивіда впливає його задоволеність життям у цілому [19]. Своєю чергою, міграція корелює із задоволеністю. Якщо йдеться про економічну міграцію, здавалося б, зі зміною країни поліпшиться економічне становище індивіда, що позитивно вплине на загальну задоволеність життям. Проте, як зазначає Д. Бартрам [7], загальна задоволеність життям не залежить від підвищення доходу індивіда. Загальний рівень щастя у мігрантів зазвичай є нижчим, ніж у корінних мешканців, що свідчить про неправильність їхніх початкових поглядів. З іншого боку, якщо загальний рівень задоволеності життям серед

мешканців країни, до якої відбувається міграція, є значно вищим, ніж у країні, з якої мігрують, то рівень задоволеності життям мігранта підвищиться в порівнянні з минулим, але все одно не досягатиме загального показника по країні [7].

Спільним для всіх мігрантів є переживання процесу акультурації, ситуації, з якої відбувається взаємовплив між представниками різних культурних груп із подальшою зміною обох. Існують два критерії, за комбінаціями яких визначають, чим завершиться процес акультурації. Перший – до якої міри мігрант підтримує нову культуру. Другий – у наскільки близьких стосунках перебуває мігрант із представниками нової культури. Загалом є чотири варіанти завершення процесу акультурації: асиміляція, відокремлення, інтеграція та маргіналізація.

Отже, міграція в більшості випадків зумовлює підвищення загального рівня стресу в індивіда внаслідок його зіткнення з новими нормами, які мігрант може як прийняти, так і відкинути. Через це мігранти мають нижчий загальний показник задоволеності життям, ніж корінні мешканці [7].

Особливості явища міграції в Канаді

Особливості міграційної політики Канади

На сьогодні основною метою міграційної політики Канади є залучення двомовної висококваліфікованої молоді для створення працездатного людського капіталу в умовах старіння нації. Для цього запроваджено певні добродійні програми, що мають на меті приваблювати до країни «правильних» мігрантів [18].

Зважаючи на цю тенденцію, мігранти в Канаді здебільшого зайняті на позиціях із низькою заробітною платою. Для жінок це догляд за дітьми, хворими або людьми похилого віку, а для чоловіків – тяжка фізична праця [23, р. 411].

Однією з особливостей міграційної політики Канади є мультикультуралізм [11]. Згідно з даними офіційного сайту канадського уряду, у 1971 р. Канада стала першою у світі країною, що визначила мультикультуралізм як основну офіційну політику.

Ця політика передбачає активне включення у суспільство як канадців, так і мігрантів, його соціальні, культурні, економічні та політичні питання. Гарантом цього є Конституція Канади та Хартія прав і свобод [11]. Якщо порівнювати політику Канади та Сполучених Штатів, то останні зосереджують увагу на створенні нової культури, що вбирала б у себе культури привезені, тоді як канадська культура залишається окремо від культурних груп усередині неї, але визнає

їх як рівних. Ця політика мала б забезпечувати більш легкий процес адаптації для мігрантів.

Економічний розвиток Канади, так само як і країни, з якої емігрували, впливає на здоров'я мігранта. Одним із феноменів міграції є те, що мігранти мають вищі показники загального самопочуття та здоров'я, ніж громадяни країни, куди відбулася міграція. Цей феномен має назву «парадокс здоров'я мігрантів» та має вплив у перші п'ять років після зміни країни [26]. Така закономірність зумовлена тим, що, оскільки міграція є процесом економічно та фізично виснажливим, зважаються на неї тільки ті індивіди, хто в цьому плані є більш привілейованим та має

статус надає мігрантам усі права та обов'язки, що й народженим на її території. Ця тенденція не мала різких змін упродовж 2010–2014 рр. (табл. 1). Спад спостерігався тільки у 2011 р., коли статус «постійне проживання» отримали на 40 тис. індивідів менше, ніж за рік до того. Пояснити цей спад можна кризою 2011 року, що стала логічним продовженням світової економічної кризи 2008 року. Через нестабільну економічну ситуацію частина людей фінансово не могли дозволити собі мігрувати. А з 2011 до 2014 р. відбувається поступове зростання, проте у відсотковому відношенні до населення Канади цей показник є стабільним.

Таблиця 1. Динаміка міграційних процесів у Канаді з 2010 по 2014 р.

Рік	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість мігрантів	280 687	248 747	257 903	259 023	260 404
Відсоток від усього населення	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7

всі потрібні ресурси. З одного боку, люди, що мають хронічні захворювання, з меншою імовірністю змінять країну проживання. З іншого – мігранти є новаторами, більш відважними та соціально кваліфікованими, ніж інші. Адже саме ці якості допомагають їм упоратися з усіма складнощами цього процесу [26].

Ця тенденція є більш вираженою, якщо рідна країна мігранта має нижчі загальні економічні показники, ніж, у нашому випадку, Канада. Пояснення цього криється в тих самих ресурсах. Індивід повинен мати вищі показники матеріального забезпечення та психологічного здоров'я, ніж середньостатистична людина менш економічно розвиненої країни, аби відповідати хоча б мінімуму вимог канадського суспільства. Отже, мігранти ще до переїзду є більш привілейованими та мають вищі показники загального самопочуття та здоров'я. Водночас для мігрантів із країн, що є рівними з Канадою за економічним розвитком, «парадокс здоров'я мігранта» не виявляється так суттєво [26, р. 12].

Отже, привабливість Канади для мігрантів зумовлюють такі чинники, як лояльна міграційна політика та високий рівень економічного розвитку. Своєю чергою, канадське законодавство залишає за собою право відсіювати тих мігрантів, що не задовольняють його умови, а саме не є трудовим потенціалом для країни.

Тенденції міграційних процесів у Канаді у 2010–2015 рр.

За даними Уряду Канади за 2014 р., близько 260 тис. людей отримали статус «постійне проживання» [11]. За законодавством Канади цей

Усіх мігрантів, що отримали статус «постійне проживання», Уряд Канади поділяє на чотири групи залежно від того, яким чином вони його здобули (див. табл. 2, 3). До першої, найчисленнішої, групи належать мігранти, що отримали статус на основі економічного становища. Тобто це люди, що переїхали як працівники певних компаній, яких запросили як кваліфікованих працівників, чи наразі є працевлаштованими та подаються в міграційний відділ, аби отримати громадянство. Сюди також зараховано тих, хто здобув канадську освіту. У наступній групі (вона є другою за чисельністю) – люди, що переїхали до Канади за запрошенням від члена сім'ї. Третя група – біженці з інших країн. Цей статус отримують індивіди, котрі змогли довести, що їхні права та інтереси не забезпечуються на рідній землі та є загроза їхньому життю та здоров'ю. До четвертої групи належать усі, хто не задовольняє жодну з умов.

За таблицями 2 та 3 бачимо, що, хоч як дивно, протягом 2010–2015 рр. відсоток жінок, котрі отримали статус «постійне проживання» з економічних причин, є стабільно вищим, ніж чоловіків. Можемо пояснити це тим, що більшість населення Канади є зайнятою у сфері послуг. Великий попит мають так звані «рожеві комірці», професії, пов'язані з турботою про інших (догляд за хворими, дітьми, людьми похилого віку, няні в дитячих садках та ін.), чим займаються переважно жінки [23, р. 417]. Суспільно бажаним є працевлаштування на такі позиції саме жінок, адже стереотипно вони є більш пристосованими до них. Проте, хоча ця категорія і є більш популярною серед жінок, у чоловіків вона все одно є найпопулярнішою причиною зміни місця проживання.

Натомість чоловіки мають стабільно вищий відсоток у другій групі, переїжджають за запрошенням від члена родини. Одним із варіантів пояснення цього може бути те, що вони змінюють країну проживання вслід за своїми дружинами, коли сім'я має достатньо коштів, аби забезпечити міграцію не тільки одному індивіду. До другої групи також належать люди, що отримали громадянство через шлюб за розрахунком з громадянами Канади.

Люди, що отримали статус «постійного мешканця» як біженці, становлять найменшу групу.

більш-менш однаковим рівнем економічного розвитку, обидві країни належать до економічно розвинених.

Загалом, аналізуючи всі дані, не слід забувати, що вони ілюструють лише випадки легальної міграції та людей, що отримали статус «постійного громадянина». У реальному житті є немалі групи людей, що проживають на території Канади, проте не мають законного підтвердження своїх прав. Основним привілеєм індивіда, що отримав цей статус, є легальне працевлаштування. Якщо індивід не зацікавле-

Таблиця 2. Відсотковий розподіл за видами міграцій у Канаді серед жінок

Вид міграції	Відсоток за рік (%)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Економічна міграція	69,3	65,7	65,5	60,6	65,8	65,4
За запрошенням члена сім'ї	20,3	21,6	23,9	28,5	23,2	21,0
Біженці	9,2	11,5	9,1	9,7	9,8	12,3
Усі інші види імміграції	1,2	1,3	1,5	1,2	1,3	1,3

Таблиця 3. Відсотковий розподіл за видами міграцій у Канаді серед чоловіків

Вид міграції	Відсоток за рік (%)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Економічна міграція	66,6	62,8	62,4	57,2	63,5	62,7
За запрошенням члена сім'ї	23,4	24,7	27,1	32,2	26,0	24,1
Біженці	8,8	11,2	9,0	9,3	9,2	11,8
Усі інші види імміграції	1,2	1,4	1,6	1,3	1,3	1,4

Таблиця 4 ілюструє, з яких країн відбулась міграція до Канади. Найбільший відсоток протягом 2010–2015 рр. припадає на країни Азії та Тихоокеанського басейну. Мігранти з них становлять трохи більше половини всіх мігрантів до Канади. Цей показник має слабку тенденцію до збільшення з кожним роком. Натомість мігранти з країн Америки, не враховуючи Сполучені Штати Америки, становлять дедалі менший відсоток від усіх мігрантів за рік. Показники емігрантів з європейських країн є доволі стабільними та мають приблизно ті самі характеристики, що й для країн Американського континенту. Сполучені Штати Америки становлять окрему категорію, адже є країною, з якої емігрують у Канаду найбільш інтенсивно. Пояснити це можна територіальною близькістю країн та

ний у ньому, його випадок у наведених вище таблицях не відображено. Отже, дані є не зовсім достовірними та стосуються людей, які прагнуть працювати легально.

Характеристики вибірки та методологія

Композиція вибірки та рекрутування учасників

Для виявлення низки чинників, що впливають на рівень стресу у мігрантів до Канади, а саме до провінції Онтаріо, було вивчено п'ять кейс-стадіс на основі інтерв'ювання респондентів. За класифікацією Й. Йин, що розділяє всі випадки кейс-стадіс на два типи – описові, метою яких є детальне зображення процесів чи/та інституції, та аналітичні, що мають виявити

Таблиця 4. Відсотковий розподіл мігрантів до Канади за громадянством

Країни еміграції	Відсоток за рік (%)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Країни Африки та Центрального Сходу	21,5	22	20,8	23,1	22,7	23,3
Країни Америки	10,5	11,7	10,7	9,7	9,5	7,6
Країни Азії та Тихоокеанського басейну	52,2	51,6	53,3	52,4	53,7	54,4
Країни Європи	12,6	11,4	11,9	11,4	10,7	11,7
Сполучені Штати Америки	2,9	3,1	3,0	3,3	3,1	2,8
Апатриди	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3

фактори впливу та причини, було обрано другий тип проведення кейс-стадіс, адже саме він відповідає завданням, поставленим на початку роботи [2, с. 89]. Усі респонденти проживали на території Канади більше одного року та мігрували в дорослому віці (після 18 років) для постійного проживання. Жоден із респондентів не є одруженим і не має дітей. Для глибшого аналізу представлено різні види міграції за добровільністю, кількістю мігрантів та повторюваністю, направлена міграція саме до Канади (табл. 5.).

Таблиця 5. Характеристики респондентів

Респондент	Добровільність	Кількість мігрантів	Повторюваність
А	Добровільна	Одноосібна	Одинична
Б	Добровільна	Одноосібна	Повторювана
В	Добровільна	Одноосібна	Одинична
Г	Вимушена	Одноосібна	Одинична
Д	Добровільна	Групова	Повторювана

Також респонденти відрізняються за статтю (три чоловіки та дві жінки) та країнами народження (Росія, Туреччина, Сирія та Китай).

Відбір респондентів відбувався за допомогою методу снігової кулі. Кожен із респондентів після інтерв'ювання зазначав, хто з його знайомих відповідає характеристикам, зазначеним вище. Після цього дослідник обрав випадки, які б відрізнялися один від одного за характеристиками міграційного процесу. Жоден із респондентів, кому було запропоновано взяти участь у дослідженні, не відмовився. Кожне інтерв'ю тривало від 25 до 40 хвилин та було проведено на місці, яке респондент зазначав як максимально комфортне для нього/неї, з урахуванням шуму, що міг би заважати розмові. Усі інтерв'ю проведено один на один між дослідником та респондентом, без втручання інших осіб. Інтерв'ю проводив особисто один з авторів (О. М.) російською та англійською мовами під час перебування в Канаді. Оскільки респонденти проживали в різних містах (Лондон та Торонто), інтерв'ювання проводилося відповідно до місця їх перебування. Перед проведенням інтерв'ю респондент був попереджений щодо приблизної тривалості розмови, міг у будь-який момент перервати, відмовитися відповідати на запитання або закінчити інтерв'ю. Також від кожного респондента отримано згоду на аудіозапис розмови та подальше її транскрибування й аналіз. Імена в тексті нижче змінено з огляду на конфіденційність.

Проведення та аналіз матеріалів інтерв'ю

Дослідження всіх кейсів відбувалося протягом однієї сесії, яка в середньому тривала

близько 45 хвилин, без урахування айс-брейкінгу. Кожному респонденту для обговорення запропоновано такі теми: мова, навчання, робота, зміна середовища, розлука з сім'єю та друзями – як стресові ситуації під час міграційного процесу. Окрім цього, респонденти відповідали на непрямі питання, спрямовані на встановлення чинників стресу, що стосуються їхнього досвіду, та могли запропонувати свої теми для обговорення. Усі респонденти надали усний дозвіл на використання диктофона для запису та подальший аналіз

отриманої інформації, за умови анонімності представлення даних. Перед проведенням інтерв'ю кожен респондент був поінформований про те, що він має право не відповідати на запитання та, за бажання, зупинити інтерв'ю. Інтерв'ю проводилися двома мовами (англійською та російською), респондент мав право обрати мову, якою йому комфортніше спілкуватися.

Аналіз дослідження відбувався за методологією, описаною Іаном Деєм [17]. Автор зазначає, що якісний аналіз має три складові: опис, класифікація та з'єднання. Опис досліджуваного явища, хоча і не є сам по собі вагомим для соціологічного дослідження, важливий для розуміння та подальшої класифікації. Для детального опису слід звертати увагу на контекст ситуації, наміри індивідів та сам процес. Відповідно до цих вимог сформовано блок 1 – «загальна інформація про респондента» та блок 2 – «особливості процесу міграції» гайду. Під час аналізу п'яти кейсів виокремлено коди, сформовані з патернів, що були згруповані у класи за подібністю характеристик і тематик.

Кейс-стадіс

Назар: *«У мене померла прабабуся, коли я був тут. У мене не було фінансової можливості купити квиток та прилетіти»*

Респондент А – чоловік, на момент проведення інтерв'ю мав 29 років, проживав у Канаді близько шести років, у Торонто, народився в Росії, м. Волгоград. Мав досвід навчання та роботи в обох країнах. Також близько року навчався в Австралії, тому це не був його перший

міграційний досвід. Освіту здобував у Росії як спеціаліст комп'ютерної інженерії, ту саму кваліфікацію здобув у Канаді. Також має незакінчену освіту авіадиспетчера у Канаді. Працював в обох країнах за спеціальністю інженера, також у Канаді на будівництві.

Міграція відбулася за бажанням самого респондента з ініціативи його батьків.

«Ну, так вийшло, що батьки, так би мовити, сюди відправили, мама, тому що її друзі радили продовжувати навчання своєї дитини за кордоном. А чому Канада саме, тому що дочка її подружки, точніше, моєї мами, приїхала сюди [в Канаду] і їй дуже сподобалось і... Так. І мені мама запропонувала, чи не хочу я отримати освіту в Канаді. І я не став відмовлятися. За мене вирішила, в принципі, мама. Ось так скажемо»¹.

Отже, рішення було прийнято за взаємною згодою з сім'єю респондента, що мало б позитивно вплинути на його психологічне здоров'я та не бути чинником стресу. Загалом, як зазначає респондент, оскільки він не мав тісних стосунків із більшістю членів своєї родини, розлучення з ними не мало на нього впливу.

Робоче очікування, що чинником стресу у мігрантів протягом першого року перебування в Канаді є оточення, а саме сприйняття мігрантів самими канадцами, не підтвердилося в цьому випадку.

З цього видно, що через велику кількість мігрантів зростає конкуренція на ринку праці, що збільшує рівень стресу серед конкуруючих. Але висока конкуренція за привілейовані посади, у фірмах, що, крім високих заробітних плат, забезпечують своїх працівників соціальними пільгами, не означає, що мігранти зіштовхуються з проблемою повного безробіття.

«Я міг піти в будь-який момент на будівництво, там заробляти непогані гроші. Але це буде будівництво, але я розумію, що я цього не хочу. Це звалтування самого себе».

Тому, вимірюючи рівень стресу та чинники, слід вимірювати відповідність отриманої посади очікуванням респондента.

Цей кейс-стаді підтверджує робоче очікування про вплив медичного обслуговування на рівень стресу, проте в цьому випадку мова йде про короткотривалий стрес.

«Сильно зуб у мене болів, болить... Чекав я близько трьох тижнів, щоб просто зуб вирвати. А в цей час він же болить. Пішов за знеболювальним. А тут як – просто так ти нічого

купити не можеш, потрібен рецепт. Чекаєш у черзі цілу вічність, платиш 100 доларів за те, що тобі в очі подивляться, а виписати можуть і не те, що тобі взагалі потрібно було...».

Отже, стресорами, що зумовлюються медичним обслуговуванням, є довгі черги, висока плата за обслуговування та невідповідність отриманого бажаному. У подальших дослідженнях ці чинники можна виокремлювати задля виміру впливу медичного обслуговування на загальний рівень стресу респондентів.

Ще двома робочими очікуваннями є вплив досвіду навчання на рівень стресу та вплив рівня знання мови й того, що англійська не є рідною мовою, на рівень стресу. Перше – підтвердилося для цього респондента, але основним стресором було те, що він не зміг продовжити навчання на початково обраній спеціальності через відсутність достатнього фінансового забезпечення та невідповідний рівень знання англійської мови. Отже, у цьому випадку рівень володіння мовою не безпосередньо впливає на відчуття стресу, а опосередковано – через незадоволені потреби.

«Перше те, що я не здав англійську. Довелося взяти в коледжі академ та піти вчити мову. А потім друга стресова ситуація, напевно, те, що мені довелося піти з коледжу взагалі».

«Це дійсно була важка програма. Тобто був дуже сильний мовний бар'єр, а-а-а, дуже багато термінів, та й взагалі, треба мати таку вільну англійську мову, якої у мене на той момент не було».

Окрім запропонованих чинників стресу, респондент також зазначив такі: скрутне фінансове становище: *«У мене померла прабабуся, коли я був тут. У мене не було фінансової можливості купити квиток та прилетіти»*, проте цей фактор респондент вважає особистою характеристикою, а не труднощами, зумовленими міграцією; незадовільні умови проживання: *«Я знімав кімнату в апартаментсі... Там жило дуже багато таких неблагополучних людей... І ось ця атмосфера така, сірості, забрудненості, прокурені квартири, обкурені люди, обдолбані, брудні, смердючі. У мене перше враження було просто нудотне»*; незадовільний сервіс, а саме невідповідність цін рівню обслуговування: *«Якщо щось робиться, скажімо, я не знаю, в який піти ресторан, він шалено дорогий, але там, може, класна їжа, але сервіс такий, що там тобі, може, в тарілку плюнуть. А якщо взяти ці ціни і перенести у нас, у Росії, так, або там на Україну, це дуже серйозний дорогий заклад»*; зовнішній вигляд людей: *«Люди не вмюють одягатися»*; шахрайство під час отримання документів:

¹ Переклад усіх цитат з мови оригіналу виконали автори статті.

«Я зустрів пару агентів, які брали з мене гроші, обіцяли мені якісь певні послуги і мало не гори, але, тим не менше, нічого не виходило, і вони просто зникали з цими грошима, які я заплатив»; відсутність документів, що дозволяли б офіційне працевлаштування: *«Я гастарбайтер без документів. Це найголовніший стрес»*. І навпаки, факторами, що сприяли зниженню рівня стресу, стали зміна умов проживання та настання теплої пори року.

Загалом, респондент зазначив, що йому вдалося повністю адаптуватися до нової культури, проте це потребувало доволі довгого періоду часу – двох років. Також респондент зауважив, що відчуває негативні зміни свого психологічного стану: *«Я абсолютно інша людина... Я став злим»*.

Олександр: *«...Половина міста гірше за мене розмовляє. Це не тому, що я добре розмовляю, а тому, що вони не дуже»*.

Для детальнішого аналізу було вирішено провести інтерв'ювання респондента з тієї самої країни, що й перший, з приблизно тими самими характеристиками.

Респондент Б – чоловік, на момент проведення дослідження мав 27 років. У Канаді проживає трохи більше року, проте перебував там на навчання протягом року. Спочатку мешкав у Вінніпегу, зараз живе в Торонто. Працює маркетологом, має бізнес-освіту, здобуту у Фінляндії та Канаді. Рішення про міграцію респондент прийняв самостійно, тобто міграція добровільна. Причиною обрання Канади як країни міграції стала відносно проста система отримання документів та попередній досвід проживання в цій країні. Завдяки досвіду проживання тривалий час далеко від родини цей фактор у цьому випадку на рівень стресу значного впливу не мав.

На відміну від сім'ї, зміна кола друзів стала одним з основних стресорів. Причому на відчуття стресу вплинула не так відмова від старих друзів, як неможливість відтворити схоже коло зв'язків у Канаді.

«Тобто там, звичайно, якщо ти довго живеш, то ти там збираєш навколо себе людей, які тобі подобаються, тобі цікаво з ними спілкуватися. Тут поки що, через те, що всі різні, і я приїхав сюди, не знаючи нікого, я оточую себе людьми, з якими я в Росії, напевно, не спілкувався б. Не те що вони погані, але просто так би не сталося. Ось, і через це складно».

Так само, як і в першому випадку, респондент Б заперечує робоче очікування про те, що ставлення корінного населення Канади

негативно впливає на загальний рівень стресу, та підтверджує наявність негативного ставлення з боку мігрантів, що зумовлено конкуренцією на ринку праці.

«Канадці якось добріші тут, напевно, тому, що у них тут відразу все нормально від самого народження, а багато емігрантів сюди приїжджають, їм доводиться виживати, шукати щось, вони не дуже доброзичливі».

З іншого боку, респондент зазначив, що стресором можуть стати індіанці через сприйняття їх як представників кримінальних угруповань. *«Ну, індіанці в Канаді часто фігурують у кримінальних зведеннях. Є певні з цим проблеми»*.

Під час інтерв'ювання було також підтверджено робочі очікування про те, що медичне обслуговування, процес працевлаштування та здобуття освіти є факторами стресу під час міграції до Канади.

«Ну, це медицина дуже дорога. Тобто стандартна страховка не покриває зуби. І якщо ти робиш зуби, то дуже-дуже дорого. Через це всі собі хочуть страховку додаткову від роботи, щоб зуби робити».

Слід зауважити, що другий респондент так само акцентує увагу на проблемах із медичним обслуговуванням, пов'язаним із лікуванням зубів, великими чергами та цінами на послуги, що для мігрантів є надто високими. Зосереджуючись на роботі, респондент зазначає стресовим фактором саме процес пошуку та працевлаштування, тоді як сама робота не є стресовою. Також підтверджується попереднє твердження щодо впливу конкуренції серед мігрантів на їхній рівень стресу.

«Більшість людей, які приїжджають сюди або емігрують, вони спочатку знаходять собі якусь звичайну роботу. Ну, працюють на будівництві, низькопрофільна. А я шукав вже як би нормальну роботу відразу. Але якщо у тебе немає знайомств, то тобі навіть у Канаді важко знайти роботу. Плюс тут дуже велика конкуренція».

Освіта, здобута в Канаді, є перевагою під час працевлаштування, але вона також стає фактором, що впливає на стрес.

«Ну, більше матеріалу потрібно вивчити, більше потрібно самому вчитися. Ось. Ну, в порівнянні з тим європейським університетом, де я навчався у Фінляндії, тут набагато складніше... Більш жорстка система побудована... Потрібно все одразу нормально складати».

Під час вивчення цього кейс-стаді виявлено, що англійська мова як друга мова спілкування не є стресором. Респондент це пояснює відносно

низьким рівнем володіння мовою серед більшості населення Торонто. *«Я думаю, що, напевно, половина міста гірше за мене розмовляє. Це не тому, що я добре розмовляю, а тому, що вони не дуже».* З іншого боку, респондент зазначає, що до міграції володів англійською на достатньому рівні, що притаманно меншості мігрантів, тому робоче очікування про другу мову спілкування як фактор стресу не можна заперечити. Але респондент зазначає, що для нього стресором стало те, що інші не володіють англійською мовою на достатньому для спілкування рівні. *«А з іншого боку, знаєте, відчуваєш себе некомфортно, бо часто не розумієш людей, тому що у них не дуже англійська».*

Окрім запропонованих стресорів, респондент зазначає вплив таких факторів, як низький рівень якості обслуговування, зокрема в банківській галузі: *«Ну і сам рівень знань людей, у тих же банках, він дуже слабкий... Він дуже повільний. Наприклад, на ті запитання, які я там ставлю працівникам, вони багато відповідей на них не знають. Так, у них займає багато часу дізнатися якісь там найпростіші речі»; затримка виплат заробітної плати через невідповідну роботу банку: «Гроші платять іноді чеками, хто перекладає на рахунок, а хто виписує чеки. Якщо ти приносиш чек у банк, який з твоєї зарплати, то тобі ці гроші не віддають. Наприклад, тиждень. Ну ось так буває, що вони їх заморожують».* Також високий рівень бюрократизації системи перевизнання документів: *«Міняв права я, наприклад. Вони не можуть поміняти права, мені довелося заново здавати. Якісь довідки там з Росії, з ГБДД, якісь там дуже дивні речі».* Факторами, що мають позитивний (збільшують) вплив на рівень стресу, є висока ціна на нерухомість, як придбання, так і складність отримання житла в оренду без попереднього досвіду. Також респондент виокремлює високу плату за автомобільне страхування. Проте останні три фактори (ціна, оренда, страхування) є релевантними тільки для Торонто як міста з найбільшою кількістю мігрантів.

На рівень задоволеності життям, на думку самого респондента, мало вплив порівняння соціального та економічного статусу, що він мав у Росії, з тим, що є в Канаді.

«У мене багато таких знайомих, вони... працюють на самій звичайній роботі в Росії або в Україні, отримували дуже мало грошей, і вони не могли собі дозволити якихось простих благ, доступних середньому класу. Так, ну, тобто, там, купити собі автомобіль, навіть старий... І, коли вони сюди приїжджають, і працюючи

навіть там на будівництві, вони отримують доступ до цього... це шалено тішить... Я, наприклад, у Пітері, працюючи, то у мене були гроші, ну, приблизно, якщо перераховувати, то я приблизно на такому ж рівні був. Ось, для мене ці блага є природними, вони вже мені були доступні, то вони мене вже не радували».

Факторами, що знижують рівень стресу, респондент назвав розвинену інфраструктуру міста та мобільність пересування: *«Тобто у мене займає дорога 15 хвилин. Це, звичайно, дуже приємно, тому що ти не нервуєш і багато часу економиши»; відкритість канадського суспільства до мігрантів, комфортні умови праці, «рівність» перебігу всіх життєвих ситуацій. Проте слід зазначити, що проміжку часу більше року респонденту виявилось недостатньо для адаптації до нового середовища, він не визначає Канаду як остаточне місце свого майбутнього проживання.*

Аня: «Жоден із них [канадців], дійсно, не зацікавлений у вас...»

Опитаний респондент В – жінка, на момент проведення інтерв'ю мала 33 роки та проживала в Канаді протягом шести років. Від початку своєї міграції мешкає в м. Лондон, штат Онтаріо. До цього, з народження, була громадянкою Туреччини. Переїзд до Канади був першим досвідом довготривалої міграції. Метою стало продовження навчання, здобуття наукового ступеня. На відміну від попередніх респондентів, які мігрували самостійно, залишивши сім'ю, до В через рік мігрував її партнер.

На відміну від респондентів А та Б, В зазначає, що розлучення з сім'єю сприяло збільшенню рівня стресу. Та приїзд партнера став найщасливішим моментом протягом шести років перебування в Канаді. *«Чесно кажучи, я... маю на увазі, що насправді чудовий момент був, коли мій партнер переїхав до Канади».* Цей факт підтверджує гіпотезу про вплив друзів, а саме розлучення як фактор, що підвищує рівень стресу.

Відмінним від тверджень попередніх респондентів є задоволеність медичними послугами. Також респондентка В зазначає, що відчувала підвищення рівня стресу, що було пов'язано зі стосунками з оточенням. *«Жоден із них [канадців], дійсно, не зацікавлений у вас... Я маю на увазі, ви стикаєтеся з людьми... Вони можуть запитати вас про ваш добробут, не зупиняючись, щоб отримати відповідь».* Проте не було зазначено про конкуренцію серед мігрантів на ринку праці. Однак робота все ж є стресором і в цьому випадку. Так само, як і в кейс-стаді 1, підвищує рівень стресу той період проживання

в Канаді, коли людина не має офіційного дозволу на працевлаштування. Проте, якщо в попередньому випадку респондент зазначав, що працював напівлегально на будівництві, то респондентка В працювала легально в межах університету, де здобувала ступінь. *«Ми мали обмежені права на роботу поза межами університету. Але я робила додаткову роботу в Кінгу, моєму університеті».*

Оскільки міграція відбувалася задля здобуття освіти, багато стресорів були пов'язані саме з цим фактом. Насамперед, респондентка В наголошує на незадовільному рівні викладання. *«Що я зрозуміла, вони мають дуже некритичний підхід, не піддаючи сумніву основну ідею. Вони мають дуже поверхові галузі досліджень».*

По-друге, стресором є відсутність наукового керівника для участі в наукових проектах, що є характерним саме серед мігрантів. *«Нелегко достукатися до професорів, аби займатися науково-дослідницькою діяльністю. Я почувалася дискримінованою в цьому плані. У більшості випадків вони працювали зі своїми колишніми студентами. А ти для них новий, і нікого не знаєш».*

Англійська як нерідна мова була стресором саме через складність розуміння свого оточення як у науковому середовищі: *«Деякі з професорів використовують сленг, у мене були з цим складнощі»*, так і в повсякденному житті: *«Коли хтось мене звав випити пива або що... Я страждала від того, що не могла підтримувати бесіду в повсякденному спілкуванні»*; а також невідповідність живої мови тим знанням, що вимагаються для складання тесту задля отримання громадянства.

Окрім запропонованих стресорів, респондентка зазначила, що вплив також мала інфраструктура міста, а саме мала кількість громадського транспорту та людей на вулиці. Саме факт відсутності зустрічей з людьми посилював відчуття самотності, що своєю чергою впливало на рівень стресу: *«Навколо не було людей, темно, це виглядало так, ніби я була єдиною живою душею в місті, в Канаді».*

Максим: *«Інколи я не можу зосередитися на навчанні, бо думаю про мою сім'ю»*

Респондент Г – чоловік, 26 років, на території Канади перебуває трохи більше року. Це єдиний випадок вимушеної міграції. Респондент Г народився в Сирії, через військові дії, що відбуваються на території його країни, був вимушений мігрувати. Спочатку мігрував у Йордан, де проживав протягом трьох років. Сім'я

залишилася в Сирії. У Канаду мігрував за грантом на навчання, який отримав від благодійної організації, що займається допомогою біженцям. Мав досвід роботи в благодійній організації.

Одним із найбільших стресорів, що впливає на респондента Г, є сім'я, а саме факт її перебування в зоні військових дій. *«Ситуація в Сирії погіршується. А моя сім'я там... Я не знаю, що я можу зробити. Я не можу допомогти своїй родині».* Цей факт впливає на психологічне здоров'я респондента. Він відчуває ненависть: *«Інколи я ненавиджу мою сім'ю, ненавиджу весь світ, бо нічого не можу зробити»*, безпорадність через неможливість щось змінити; має погіршену концентрацію уваги: *«Інколи я не можу зосередитися на навчанні, бо думаю про мою сім'ю».* Іншим стресором є в цьому випадку неможливість достатнього контактування з членами родини. *«Я наляканий, тому що інколи я не можу зв'язатися з ними, нема Інтернету, нема дзвінків. Це вганяє мене в депресію».*

Стресором є також організація освіти. На стрес впливає значне використання комп'ютерної техніки під час навчання через недостатній досвід користування в рідній країні.

«У Сирії професори проводили лекції і говорили, що ми маємо зробити... А тут ти мусиш повсякчас використовувати веб-сайти... там є вся інформація. Тому перші місяці це було дуже складно для мене, бо я не дуже в цьому розбираюся».

Чинником стресу є й англійська мова, якою респондент володіє на рівні, не достатньому для здобуття професійної освіти.

Так само, як респонденти А та Б, респондент Г визначає чинником стресу медичне обслуговування, а саме час, який потрібно витратити в черзі задля отримання кваліфікованої допомоги.

«Якщо в тебе щось болить, ти повинен звернутися до швидкої допомоги. При цьому ти повинен чекати в черзі мінімум 2–3 години... Якщо тобі знадобилася допомога спеціалізованого лікаря, це може зайняти від пари місяців до року».

Загалом, інша інформація, яку повідомив респондент Г, збігається з проаналізованими кейс-стадіс. Проте варто виокремити те, що респондент Г мав провести декілька місяців на самоті в гуртожитку. Оскільки на цей час випадали зимові канікули, в гуртожитку не було нікого, окрім нього, не було інтернет-зв'язку. Також через погані погодні умови респондент не мав можливості вийти за межі свого гуртожитку на тривалий час. Цей факт значно вплинув на його рівень стресу та зумовив настання депресії, як

зазначає сам респондент. Фактором, що сприяв зниженню рівня депресії, стало поліпшення погодних умов. Можемо припустити, що це є непрямым фактором впливу, адже він зумовлює можливість респондента комунікувати з іншими людьми, розширює можливості проведення вільного часу, що своєю чергою вже є факторами, що впливають безпосередньо.

Оксана: «Іноді я відчуваю, що представляю не себе, а свою групу»

Останнє кейс-стаді відрізняється від попередніх. По-перше, аналізований випадок є прикладом групової та повторюваної міграції. По-друге, як зазначила респондентка Д, вона не відчувала значної зміни рівня стресу протягом перших двох років перебування в Канаді.

Респондентка Д – жінка 23 років, народжена в Шанхаї. У Канаді проживає близько шести років. Перші три роки перебувала на території Квебеку, де отримала статус постійного мешканця Канади, наступні три роки проживає в м. Лондон, Онтаріо. Респондентка Д зазначає, що на початку міграції метою було здобуття освіти через високу конкуренцію в Китаї. Проте, за фінансових умов, а саме плати за навчання, респондентка Д отримала статус мігранта. Має досвід роботи в Канаді за неспеціалізованими професіями: прибиральниця, офіціантка, догсітер та рецепшионіст у ресторані.

Респондентка Д не переживала значної зміни рівня стресу перші два роки після міграції, не мала відчуття смутку за рідною країною, сім'єю, друзями. *«Перший рік я не тужила за домом, все було таке нове для мене»*. Такі відчуття є характерними для мігрантів після зміни країни, цей проміжок часу має назву «період медового місяця». Проте зазвичай він триває менше. Поясненням затримки цього періоду у часі може бути саме те, що ця міграція є прикладом групової. Респондентка Д, змінивши країну, не мусила кардинально змінювати норми, адже всі члени групи дотримувалися старого варіанта.

З іншого боку, можемо стверджувати, що стресори під час досліджуваного періоду часу все-таки були. Такими двома стресорами стали незнання мови та отримання статусу постійного мешканця Канади. На відміну від попередніх кейсів, респондентка мала стресором не англійську, а французьку мову, яку, згідно із законодавством Квебеку, мала скласти на іспиті задля отримання громадянства. *«Французька – це так складно. Коли ти не можеш виражати свої думки... Тому спершу ми мали вивчити французьку. А по-друге, я мала її*

вивчити, аби скласти іспит». Щодо законодавства, то воно, як зазначає респондентка Д, хоча і є доволі лояльним, змінюється разом із керівною партією щороку.

«Коли я перший раз складала іспит з французької мови, я майже склала. Проте влада змінилася. І вони сказали: “Французька для нас дуже важлива”, тому підняли мінімальний рівень знань із початкового до середнього. Мені довелося вчити ще».

Стресором, унікальним саме для цього кейсу, стало відчуття себе представником певної групи, що впливало на дії індивіда. Цей приклад є зворотною дією стереотипів, тобто людина, на яку вони поширюються, намагається діяти відповідним чином.

«Іноді я відчуваю, що представляю не себе, а свою групу. Це через уявлення про китайців. Коли я і мої друзі виходимо на вулицю, ми завжди ввічливі. Ми запевнюємо інших, що китайці чемні. Ми не можемо говорити чи сміятися занадто голосно або радіти».

Цей кейс не підтверджує гіпотези про медицину та працевлаштування як стресори, тому що респондентка не мала досвіду користування медичними послугами, а робота ніколи не була нагальною потребою завдяки фінансовій допомозі батьків.

Аналіз інтерв'ю

Кейс-стадіс якнайкраще застосовується до опису складних процесів і явищ, які важко вивчати кількісними методами. На відміну від кількісних досліджень, стратегія кейс-стадіс дає змогу відповісти на якісні питання: як і чому відбувається явище. Крім того, кейс-стадіс кращий для проведення досліджень не історичних подій, а сучасності [2, с. 88].

Задля отримання максимально достовірної інформації в процесі аналізу кейсів та інтерпретації отриманих даних було запроваджено їх класифікацію, що відбувалася в декілька етапів, для того щоб зробити спробу узагальнити чинники стресу та їхню природу у всіх п'яти кейсах. Передусім, з усієї отриманої інформації виокремлювали менші частини, логічно поєднані між собою, з яких виділяли найбільш інформаційно насичені для аналізу, а другорядні відсіювали. На другому етапі частини, що залишилися після сортування, суб'єктивно об'єднали в групи за подібністю характеристик. Другим критерієм об'єднання в групи була відповідність або заперечення попередньо висунутих припущень. Ці групи формували класи (їх зазначено в табл. 6 та вже безпосередньо проаналізовано).

Таблиця 6. Класифікація та аналіз виокремлених чинників стресу у мігрантів протягом першого року перебування в Канаді

Клас	Код	Контекст	Інтерпретація
Групи взаємодії (формування відносин)	Позитивне ставлення канадського населення до мігрантів	Респ. Б: Дуже добрі люди... всі посміхаються. Індіанці... фігурують у кримінальних новинах... з цим проблеми.	Респонденти не сприймають канадців як чинник стресу через відсутність ворожого чи упередженого ставлення.
		Респ. В: Я думала, що вони всі грубі, недоброчливі, не відкриті до спілкування...	
		Респ. Г: Люди тут дуже доброзичливі... Вони завжди посміхаються. Я люблю канадців. Вони допомагають мігрантам.	
	Конкурентні стосунки між мігрантами	Респ. А: Країна змінює людей. Потрібно йти по головах... Я зустрічав агентів... російськомовних... обіцяли гори, а коли нічого не виходило, зникали разом із грошима.	Мігранти, якщо вони не входять у коло, близьке респонденту, сприймаються з неприязню. Це пов'язано з конкуренцією.
		Респ. Б: ...мігранти не дуже доброзичливі. ...я оточую себе людьми, з якими в Росії не спілкувався б.	
	Розлука з друзями	Респ. Б: ...довго у мене не було друзів, через це стрес.	Друзями є люди, що перебували в близьких стосунках ще до міграції. Вони можуть бути як чинником стресу (розлука), так і буфером (мігрували разом).
		Респ. Г: ...друзі допомогли мені переїхати в Канаду.	
		Респ. Д: ...ми впоралися..., бо я була з друзями, ми зараз як сім'я. Я завжди оптимістична завдяки моїм друзям.	
	Розлука з сім'єю	Респ. В: Після розмови з ними я відчуваю краще. ...найкращим було, коли мій партнер приїхав у Канаду.	Розлука з сім'єю стає чинником стресу тільки у разі неможливості контакту через навколишні обставини. Якщо індивід має змогу підтримувати спілкування (або не підтримує за власним бажанням), сім'я стає буфером до стресу.
		Респ. Г: Моя сім'я в Сирії... коли я не можу з ними зв'язатися, у мене починається депресія. Не можу зосередитися на навчанні, бо думаю про мою сім'ю.	
		Респ. Д: ...сумую... Ми з мамою, як друзі, усім ділимося... Коли я повернулася... вони до мене ставилися, як ніколи раніше. Посеред супермаркету я почала плакати... я була сама... без батьків.	
	Складність здобуття освіти	Навчання	Респ. Б: ...складніше навчатися... більше матеріалу... вчишся сам.
Респ. В: Моє навчання... у них дуже некритичний підхід... є тільки одна основна ідея. ...навчання дуже виснажливе... не мала часу на себе.			
Респ. Г: ...навчання тут вимагає використання технологій... спершу це було стресом для мене.			
Респ. Д: Навчання? Це моє улюблене. Ти можеш вчити тут що завгодно. Слідувати за мрією.			

Продовження табл. 6

Клас	Код	Контекст	Інтерпретація
Англійська та французька мови	Англійська мова в освіті	Респ. А: ...на неї [програму навчання] був сильний мовний бар'єр... багато термінів.	Мову визначають стресором у контексті освіти та повсякдення, але не роботи. Частіше зазначали, що стрес зумовлений нерозумінням оточення, а не складнощами у вираженні особистих думок.
		Респ. В: Професори використовують багато сленгу.	
		Респ. Д: Ми мали вчити французьку... аби скласти іспит.	
	Англійська мова в роботі	Респ. Б: На роботі не звертають уваги на твою мову і твій акцент, звісно, якщо ти не диктор.	
		Респ. Б: ...не розумієш людей, тому що в них дуже погана англійська.	
Англійська та французька мови в повсякденні	Респ. Д: Дуже важко, коли ти не можеш висловлювати свої думки.		
	Незадовільна робота обслуговуючих закладів (ресторани, банки)	Респ. А: ...сервіс такий, що тобі там і в тарілку плюнуть...	Індивіди, що користувалися послугами громадських лікарень, оцінюють їхню роботу як незадовільну. Особливо акцентується увага на чергах та високій вартості. Ті, хто ніколи не звертався до медичних установ, сприймають їхню діяльність як цілком задовільну.
		Респ. Б: ...ресторани... вони всі посміхаються, але все дуже слабо розвинено.	
Респ. Б: ...рівень знань людей у банках дуже слабкий. ...не знають відповіді на мої запитання... ...все дуже повільно ...можуть на тиждень затримувати виплати... гроші на рахунку є, а забрати не можеш.			
Посереднє обслуговування в медичних закладах	Респ. Б: ...дуже довгі черги ...медицина дуже дорога		
	Респ. Г: Ти маєш чекати в черзі, хай би яким був біль.		
Навколишнє середовище	Зміна погодних умов	Респ. А: Гарна погода, сонце. Я почав пізнавати місто, настрої поліпшилися.	
		Респ. Г: ...було дуже сніжно, я не міг нікуди вийти.	
	Незадовільна інфраструктура міст	Респ. В: ...це було наче місто привидів... сіре, безлюдне...	
Складність працевлаштування	Проблемне працевлаштування (конкуренція)	Респ. А: Якщо ти хочеш конкретно саме цю роботу, ти повинен знати її на 100 %... інакше за тобою стоїть купа спеціалістів...	Процес працевлаштування сприймається основним стресором, що пов'язаний з роботою, через високу конкуренцію. Стресором є також відсутність та складність отримання документів, які дозволяли б легальне працевлаштування.
		Респ. Б: ...я дуже довго депресував через пошук роботи...	
		Респ. В: Я мала дуже обмежені права... але я виконувала деяку роботу у своєму університеті. Вони не визнають твого попереднього досвіду, ти починаєш усе з нуля.	
	Складність отримання документів (PR)	Респ. А: ...без документів я гастарбайтер, це головний стрес.	
Респ. Д: Яюсь я мало не повернулася до Китаю, бо втратила паспорт... Я була в Кореї... і мала співбесіду в Канаді... а через те, що загубила паспорт, не могла повернутися. ...потрібні документи і досвід, аби працевлаштуватися... батьки допомагали мені грошима, тому робота не була для мене пріоритетом.			

Висновки

Отже, міграція в Канаду на сьогодні є масовим суспільним явищем. Незважаючи на глобальність процесу та відносну простоту міграції в Канаду, порівняно з іншими країнами мігранти стикаються з великою кількістю стресорів у новому суспільстві, що здебільшого пов'язано з невідповідністю їхнього культурного капіталу культури, нормам та цінностям нового суспільства.

Міграція є стресовою ситуацією сама по собі через зміну норм, установок, способу життя індивіда. Проте стресори, з якими люди зіштовхуються, можуть впливати на загальний рівень стресу у напрямку його збільшення. Особливістю мігрантів є їхній нижчий загальний рівень задоволеності життям, порівняно з корінним населенням країни. З іншого боку, загальні показники здоров'я в мігрантів є вищими, ніж у населення. Це можна пояснити початково вищими ресурсами, що потрібні для здійснення міграції.

На підставі аналізу п'яти кейс-стадіс можна зробити висновок, що більшість припущень, зроблених на початку дослідження, підтвердилися. Окрім того, у процесі аналізу їх було сконкретизовано. Також виокремлено чинники стресу, не зазначені в робочих очікуваннях.

До першого класу увійшли всі коди, пов'язані зі стосунками між мігрантом та його оточенням, зокрема сім'я та друзі, що здійснювали або не здійснювали міграцію разом з індивідом. У попередньо висунутих припущеннях усі з наведених чинників мали впливати на відчуття стресу мігрантом. Проте підтвердився вплив лише стосунків між самими мігрантами та розлука з друзями. Розлука з сім'єю впливала на підвищення відчуття стресу лише у випадку біженця з Сирії. Можемо висунути припущення, що цей фактор не мав істотного впливу через вік усіх респондентів. Оскільки всі з них набули віку зрілості, стосунки з родичами були б послаблені незалежно від того, чи мігрував індивід, чи залишився, адже в цьому віці людина стає зорієнтованою на створення власної сім'ї. У випадку біженця з Сирії сім'я була чинником стресу через відчуття ним страху, що є однією з основних емоцій. Своєю чергою друзі є чинником стресу за умови розлуки з ними та, навпаки, буфером до стресу, якщо мігрують разом з індивідом. Цю відмінність між друзями та сім'єю можна пояснити тим, що поняття друзів є невідокремним від поняття соціальної підтримки. Поняття сім'ї для опитаних базується на їхній кровній спорідненості, проте не завжди означає соціальну чи психологічну підтримку. Якщо ж

немає обох складових, людина виключається з категорії тісної взаємодії. У разі міграції важливішою для індивіда є саме соціальна підтримка, тому розлука з друзями може бути більш стресовою, ніж із сім'єю.

Стосунки з мігрантами є стресором через високу конкуренцію на ринку праці. Отримання хорошої роботи означає підвищення якості життя, що може стати причиною міграції. Натомість неотримання може робити міграцію безрезультатною, і людина «програє» двічі: втрата зв'язків через зміну суспільства, той самий або нижчий рівень життя. На противагу цьому канадці, хоча й конкурують із мігрантами на ринку праці, почувуються впевненіше. З іншого боку, оскільки Канада є країною мігрантів, у більшості індивідів у сім'ї був досвід міграції, йдеться про попередні покоління або партнерів. Отже, канадці можуть відчувати моральну прихильність до мігрантів з огляду на відносно спільний досвід.

Другим класом є складність здобуття освіти. Цей чинник може бути стресором за декількох причин. По-перше, відмінність системи освіти в різних країнах. Оскільки освіта формує індивідів під систему, що наявна у суспільстві, зміна суспільств передбачає і зміну системи освіти. По-друге, освітній процес залежить від економічного та технологічного розвитку країни. Більший розвиток країни сприяє збільшенню можливостей під час навчання, з одного боку. З іншого ж, для використання цих можливостей потрібне підґрунтя, база знань, умінь та навичок, що формуються з дитинства. Тому міграція у старшому віці може викликати стрес через невідповідність базових умінь для подальшого навчання. Слід зазначити, що більший рівень стресу переживають індивіди з вищим рівнем освіти. Це зумовлено потребою в більшому обсязі знань, що вимагаються саме в цьому суспільстві.

Робоче очікування, що англійська або будь-яка інша друга мова спілкування є чинником стресу для мігрантів, підтвердилося, було сформовано кластер із трьох кодів. Як стресор мова постає з двох сторін: слухання (сприйняття інформації) та говоріння (озвучення інформації мігрантом). З першої – стрес виникає як у повсякденному житті – через використання канадським населенням нетрадиційної лексики (аббревіатур, скорочень), так і в науковому середовищі – через специфічність лексики. З іншого боку, навіть достатній рівень володіння мовою не виключає стресу, тому що певна кількість населення, так само мігрантів першого покоління, не володіє мовою на достатньому рівні, що зумовлює труднощі у спілкуванні.

Підтвердилося робоче очікування, що медичне обслуговування є чинником стресу для мігрантів. Стресором є час очікування, що є доволі великим – від 2–3 годин очікування для отримання рецепту на ліки до року для консультації зі спеціалізованим лікарем. З іншого боку, медичні послуги, що не покриваються стандартним страховим забезпеченням, є дорогими. Цей чинник є характеристикою саме канадського суспільства та може бути пояснений через відмінність нових і старих норм.

Також чинниками, що впливають на рівень стресу серед мігрантів, були: незадовільна робота сфери послуг, робота банків (затримання виплати чеків), інфраструктура маленьких міст, соціально-економічне становище індивіда до міграції, вік, наявність знайомств у Канаді, пора року, коли відбувається міграція, бюрократизована система перевизнання документів у Канаді, отримання статусу постійного мешканця Канади. З проведених досліджень можна зробити висновок, що факторами, які мали найбільший вплив на рівень стресу у мігрантів, є наявність знайомств у Канаді, а також розлука з членами первинних груп, оскільки ці чинники пов'язані з такими стресорами, як складність пошуку житла, формування нових соціальних мереж, зміна соціального статусу. Усі респонденти зазначили, що внаслідок міграції вони почали

підтримувати стосунки з людьми, з якими б навряд чи контактували вдома через різницю в інтересах та поглядах, соціально-економічному становищі, рівні освіти.

Зосередимо увагу на впливі погодних умов на рівень стресу індивіда. У двох інтерв'ю зазначено, що з настанням теплої пори року рівень стресу зменшувався. Пояснити це можна через опосередкований фактор – наявні можливості. З потеплінням можливості індивідів змінюються, з'являються нові, як-от подорожі чи їзда на велосипеді, про що зазначали респонденти. Усі ці чинники треба перевірити шляхом кількісного аналізу для репрезентації висновків.

Отже, міграція є стресовим явищем через низку чинників, що є взаємопов'язаними та мають значний вплив на психологічне здоров'я індивіда. Вплив мають усі нові для індивіда чинники: нові групи взаємодії, нові суспільні норми та правила, нове соціально-економічне становище, якого набуває індивід у результаті міграції, нові погодні умови. Через цю різноманітність чинників стрес під час міграції можна охарактеризувати як складне та міждисциплінарне явище. Міграційні процеси дедалі більше набирають обертів завдяки явищу глобалізації. Отже, дослідження міграції як стресового явища не втрачає актуальності для сучасного постмодерного світу.

Список використаної літератури

1. Гришуніна Е. Когнитивно-емоціональна структура переживаний складних життєвих ситуацій (на прикладі міграції і розводу) / Е. В. Гришуніна // Консультативна психологія і психотерапія. – 2011. – № 4. – С. 130–152.
2. Кашпур В. Соціокультурна адаптація мігрантів: проблеми і стратегії (Томський кейс) / В. В. Кашпур, І. Г. Поправко // Вестник Томського державного університету. – 2012. – № 354. – С. 88–93.
3. Маслова О. Основні підходи к изучению межкультурной адаптации в зарубежной психологии / О. В. Маслова // Психология и педагогика. – 2008. – № 3. – С. 13–20.
4. Парашик Р. Психологічні проблеми вимушених трудових мігрантів / Р. М. Парашик, О. П. Венгер // Медсестринство. – 2012. – № 1. – С. 14–16.
5. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять / Ольга Ровенчак // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 127–138.
6. Aneshensel C. The Stress Process: An Appreciation of Leonard I. Pearlin / C. S. Aneshensel, W. R. Avison // Society and Mental Health. – 2015. – Vol. 5 (2). – P. 67–85.
7. Bartram D. Happiness and 'economic migration': A comparison of Eastern European migrants and stayers / David Bartram // Migration Studies. – 2013. – Vol. 1 (2). – P. 156–175.
8. Baum A. Stress, Intrusive Imagery, and Chronic Distress / A. Baum // Health Psychology. – 1990. – Vol. 6. – P. 653–675.
9. Berg B. Methods for Social Sciences / Bruce Lawrence Berg. – Boston : Allyn & Bacon, 2001. – 304 p.
10. Berry J. Lead Article Immigration, Acculturation, and Adaptation / John W. Berry // Applied psychology: an International Review. – 1997. – Vol. 46 (1). – P. 5–68.
11. Canadian Government Website [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cic.gc.ca/english/immigrate/index.asp> (date of access: 05.04.2017).
12. Castles S. The Factor that Make and Unmake Migration Policies / Stephen Castles // International Migration Review. – 2004. – Vol. 38 (3). – P. 852–884.
13. Castles S. Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective / Stephen Castles. – Sydney : Routledge, 2010. – P. 1565–1586.
14. Cockerham W. The New Blackwell Companion to Medical Sociology / William C. Cockerham. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2010. – 596 p.
15. Collinson M. Striving against Adversity: the Dynamics of Migration, Health and Poverty in Rural South Africa / M. A. Collinson. – Umeå : Indepth, 2009. – 77 p.
16. Cote J. Youth Studies: Fundamental Issues and Debates / James Cote. – Toronto : Palvagare, 2014. – 318 p.
17. Dey I. Qualitative Data Analysis / Ian Dey. – London : Routledge, 1993. – 294 p.
18. Dufour P. Supplying Demand for Canada's Knowledge Society: A Warmer Future for a Cold Climate? / Paul Dufour // American Behavioral Scientist. – 2010. – Vol. 53 (7). – P. 983–996.
19. Elman C. Case Study Research: Putting the Quant Into the Qual / C. Elman, J. Gerring, and J. Mahoney // Sociological Methods & Research. – 2016. – Vol. 45 (3). – P. 375–391. DOI: 10.1177/0049124116644273.
20. Idemudia E. I'm an Alien in Deutschland: A Quantitative Mental Health Case Study of African Immigrants in Germany / Erhabor Idemudia, Klaus Boehnke. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. – 130 p.

21. King K. M. Onward Emigration to the United States by Canadian Immigrants between 1995 and 2000 / Karen M. King, K. Bruce Newbold // *International Migration Review*. – 2007. – Vol. 41 (4). – P. 909–929.
22. Knies G. Life satisfaction, ethnicity and neighbourhoods: Is there an effect of neighbourhood ethnic composition on life satisfaction? / G. Knies, A. Nandi, and L. Platt // *Social Science Research*. – 2016. – Vol. 60. – P. 110–124. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2016.01.010.
23. Krahn H. *Work Industry, and Canadian Society* / Harvey J. Krahn, Karen D. Hughes, Graham S. Lowe. – 7th Ed. – Toronto : Tompson Nelson, 2015. – 614 p.
24. Mental Health, Health Care Utilization of Migrants in Europe / J. Lindert, M. Schouler-Ocak, A. Heinz, S. Priebe // *European Psychiatry*. – 2008. – Vol. 23. – P. 14–20. DOI: 10.1016/S0924-9338(08)70057-9.
25. Migration Policy Institute [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.migrationpolicy.org/programs/migration-data-hub> (date of access: 17.09.2017).
26. Montazer S. Economic Conditions in Countries of Origin and Trajectories in Distress after Migration to Canada: Results from the National Population Health Survey / S. Montazer, B. Wheaton // *Society and Mental Health*. – 2017. – Vol. 7 (1). – P. 1–20. DOI: 10.1177/2156869316671372.
27. Morton N. Ethnic identity, resettlement stress and depressive affect among Southeast Asian refugees in Canada / N. M. Morton, N. Beisera, F. Hou // *Social Science and Medicine*. – 2006. – Vol. 63 (1). – P. 137–150.
28. Pearlin L. The Sociological Study of Stress / Leonard Pearlin // *Journal of Health and Social Behaviour*. – 1989. – Vol. 30 (3). – P. 241–256.
29. Redfield R. Memorandum for the Study of Acculturation / Robert Redfield, Ralph Linton, Melville J. Herskovits // *American Anthropologist*. – 1936. – Vol. 38 (1). – P. 149–152.
30. Ward C. The Measurement of Sociocultural Adaptation / Coleen Ward, Antony Kennedy // *International Journal of Intercultural Relations*. – 1999. – Vol. 23 (4). – P. 659–677.

O. Malynovska, K. Maltseva

STRESSORS OF THE FIRST YEAR AFTER MIGRATION AMONG THE FIRST-GENERATION MIGRANTS TO CANADA: FIVE CASE STUDIES

Presently Canada is one of the world's biggest immigration hubs. Although Canada is one of most popular destinations for different types of migration, moving to another country is not a stress-free process for migrants and their dependents/families. Moving to a different country is a stressful situation by itself due to the impending change in norms, attitudes and lifestyle that migrants face on a daily basis. These stressors can accumulate thus leading to augmentation of the general stress level, which, in turn, might affect physical and mental health of migrant population. Migrant health is an important juncture in the contemporary research on migration, health disparities and policy making.

Mental health and well-being of migrant populations is an important instance illustrating the contribution of normative culture to the mental health and stress load. Migration is a process during which a person moves from one cultural setting to another in order to settle for a longer period of time or permanently, and this process is linked to changes in lifestyle, identity, status, attachment, perceived cultural standards, and stress levels. The number of migrants in the world has doubled since the 1970s and continues to increase, while the baseline prevalence of mental disorders has been shown to be higher for the migrant groups in many European studies [22]. It makes the connection between normative culture, migration, and mental health an applied problem of international significance.

The present article focuses on the issue of the social stress in the context of migration. The research that lays the foundation of this publication highlights major stressors that affect migrants to Canada during their first year after arrival to the country. Based on five case studies the present work illustrates a set of social stressors that affect individual migrants during their first year in Canada. Some of the most prominent stressors included relational difficulties with family members (due to separation or adjustment issues) and unavailability of networks of friends and contacts in Canada, along with barriers to getting education in the new country and switching to a foreign language.

Keywords: migration, social stressors, Canada, case study, qualitative methods.

Матеріал надійшов 26.03.2018